

УДК 159.9

Панфілов Ю.І.

Науково-теоретичний аналіз і обґрунтування компонентів змісту психологічної сумісності членів малих груп.

Постановка проблеми та її актуальне значення.

Однією із найважливіших умов ефективної сумісної діяльності, про що свідчать матеріали дослідження є психологічна сумісність. Психологічна сумісність як складне соціально-психологічне явище визначає взаємодоповнення, оптимальну єдність і непротиворічність психологічних властивостей, рис двох чи декількох людей. Її значення полягає в тому, що вона дозволяє швидко досягти спрацьованості та забезпечити високий рівень ефективності сумісної діяльності. Вона є одною з умов інтеграції і згуртованості малої групи, колективу, успішних дій в екстремальних ситуаціях.

Результати проведеного дослідження (спостереження, усне та письмове опитування) свідчать, що чим складніше зміст виконуваних навчально-бойових завдань, тим більше визначається роль і місце професійної спрацьованості військовослужбовців та їх психологічної сумісності. Метою дослідження є вияв та обґрунтування одного з структурних компонентів психологічної сумісності – позитивних міжособистісних відносин членів малих груп, виконуючих спільну діяльність.

Основні завдання дослідження:

1. З'ясувати та проаналізувати науково-теоретичні підходи психологів і дослідників до визначення основних компонентів психологічної сумісності .
2. Скласти і пояснити зміст основних компонентів психологічної сумісності, впливаючих на результати виконуваних військовослужбовцями сумісних завдань.

Рішення дослідницьких завдань проводилось з урахуванням проаналізованих підходів психологів. Наприклад, Б.Г. Ананьєв визначив структуру психологічної сумісності, шляхом вияву її основних значущих компонентів [2]. Б.Д.Паригін обґрунтував цікавий погляд, відносно відмінної

ознаки динаміки структури психологічної сумісності, якою є єдність і змістовність її компонентів.[8] К.К.Платонов пропонує розглядати кожний компонент психологічної сумісності в зв'язку з інтегральною структурою[9].

Група психологів К.А. Абульханова-Славська, Б.Ф. Ломов, Л.Д. Столяренко, Н.І. Шевандрін та інші[1,3,10,] зробили схожий і надто важливий висновок, що структура психологічної сумісності є складним соціально-психологічним явищем – яке конкретизується сукупністю тісних зв'язків між конкретно визначеними його компонентами. Автори рекомендують досліджувати це явище як цілісну систему.

Визначені підходи психологів дозволяють казати про те, що питання про структуру психологічної сумісності було і залишається актуальною проблемою багатьох галузей психології особливо психології праці в особливих умовах.

Дослідження структури психологічної сумісності проведено з урахуванням принципів розвитку та структурно-системного підходу, єдності психіки та діяльності, розвитку особистості в процесі діяльності, єдності внутрішніх та зовнішніх факторів. Спираючись на ці принципи, автором визначена система методів дослідження: спостереження, індивідуальних бесід, анкетування, аналізу діяльності, експертної оцінки та самооцінки.

Всебчне дослідження проблеми дозволяє визначити основні науково-теоретичні положення. Стає очевидним, що значна частина дослідників вивчаючих соціально-психологічні явища в малих групах, справедливо підкреслює, що рівень психологічної сумісності залежить в значній мірі від наявності **міжособистісної привабливості** в конкретній групі. Нприклад В.Б. Ольшанський вважає, що головним регулятором стійкості соціально-психологічних явищ в групах є привабливість однієї людини до другої.[7] До цього компонента автор відносить критерії: симпатії-антипатії; привабливість-непривабливість. Із аналізу його дослідження слідує, що данні поняття тісно взаємопов'язані, але, разом з тим не співпадають повністю. Дійсно це так. Перше характеризує тільки емоційні відносини в системі «суб'єкт- суб'єкт», друге – ширше і містить момент притягнення. Із сказаного випливає, що сумісність людей передбачає наявність цих двох понять. Слід

підкреслити, що міжособистісна привабливість опосередкована сумісністю-несумісністю людей.

В більш конкретному плані аспекти міжособистісної привабливості в групах вивчав Н.Н.Обозов. Із аналізу його праць стає відомим, що вона є одним з головних регуляторів стійкості соціально-психологічних явищ в групах. Складовими компонентами міжособистісної привабливості автор вважає симпатії-антипатії, притягнення-відштовхування[5].

Спираючись на матеріали дослідників психологів, необхідно зазначити, що існує декілька типів міжособистісних відносин: дружні, приятельські, просто відносини знайомства. Але це зовнішня сторона зв'язків між людьми. Однак одним з найбільш суттєвих внутрішніх механізмів, визначаючих встановлення, збереження та розпад відносин є психологічна сумісність-несумісність, спрацьованість- неспрацьованість індивідів в тих або інших обставинах. Головною обставиною в цьому випадку є, сумісна діяльність, вимагаюча від особистостей бути разом тривалий час.

Слід звернути особливу увагу на фактори які обумовлюють взаємні симпатії. Враховуючи результати дослідження, ми згодні з висновками Ф. Хайдера, який в висунутій теорії «балансних моделей», вказує на те, що подібність в установках, оцінках відносно важливих об'єктів підсилює взаємну привабливість. Виходячи з цієї теорії, якщо X приваблює А і В, то між ними буде спостерігатись психологічна сумісність. При появі в цій триаді елемента непривабливості, баланс відносин між А і В, в тому числі і психологічна сумісність порушуються. В умовах дисбалансу особистість буде відчувати напругу і навіть дискомфорт. А це буде спонукати особистість до зміни або своїх симпатій до другого партнера, або свою симпатію до об'єкта X.

Цікавим є дослідження Т.М.Ньюкома який підтвердив, ці висновки, але всеж головним він вважав, що міжособистісна привабливість формується при збігу власних симпатій партнера А та сприйнятті ним адекватності симпатій зі сторони партнера В [4]. Таким чином не збіг реальних якостей особистостей А і В визначає психологічну сумісність, а впевненість в тому, що особистість А сприймається В відповідно, як сама вона оцінює себе.

Теоретичний аналіз підходів вітчизняних і закордонних дослідників відносно міжособистісної привабливості дозволяє зробити висновок, що цей компонент в значній мірі детермінує ступень розвитку психологічної сумісності.

Цей висновок підтверджується в дослідницькій роботі В. М. Фомічової[11] . Вона прямо вказує на те, що міжособистісна привабливість є одним з факторів психологічної сумісності: "емоційний компонент взаємодії – наявність аттракції ми розуміємо як безумовний критерій міжособистісної сумісності". Автор акцентує увагу на причинах з'явлення позитивних внутрішньогрупових взаємовідносин: східність характеристик суб'єкта і об'єкта сприйняття, а також параметри ситуації, в якій вони знаходяться (наприклад вплив таких характеристик як близькість партнерів по спілкуванню, частота їх зустрічей, відстань між ними, сумісна діяльність, умови взаємодії і т. і.). Визначені положення дозволяють казати про те, що важливим компонентом психологічної сумісності є міжособистісна привабливість в групі, яка виявляється перед за все як задоволення партнерів процесом і результатом взаємодії і яка супроводжується взаємними симпатіями, взаємоповагою.

В дослідженнях закордонних психологів (Ж.Ньютена, П. Слейтера, Т.М. Ньюкома, Д. Брокстона, Г.Бірі С. Тейлора, Ф.Хайдера, В.Меттела) проглядується єдиний підхід до того, щоб постійно враховувати відповідність міжособистісної привабливості рівню розвитку психологічної сумісності. Наприклад, Ж. Ньютен додержується думки про те, що основним критерієм міжособистісної привабливості є симпатії [4,12,13]. Автор підкреслює, що взаємна симпатія (емоційна позитивна установка) є результат і умова сумісності двох осіб. При взаємній симпатії емоційні позитивні установки створюють цілісний груповий стан задоволення взаємодією (безпосереднім і опосередкованим) та груповою сумісністю.

П. Слейтер вважає, що між діловими і дружніми відносинами існують значні розбіжності. У зв'язку з цим автор висловлює думку про непостійність сумісності близьких міжособистісних відносин і ділової активності. Така думка на наш погляд правомірна , хоча й потребує додаткового дослідження.

Чому? По-перше аналіз сумісної діяльності в групах, спостереження за діями і поведінкою членів груп в складних умовах свідчать, що в окремих випадках особливе значення має момент привабливості- непривабливості.

Питання полягає лише у тому, де наявність цього моменту більше виправдана (повсякденна діяльність), а де менше (бойова діяльність). По – друге, на думку респондентів ступень привабливості, припустимість відносин залежить від багатьох обставин: умов діяльності, емоційних станів, взаємопорозуміння, задоволеності один одним в процесі взаємодії.

Аналіз дослідження показує, що більшість респондентів(60%) вважає, що військовослужбовці, які відчують взаємні симпатії і притягнення по відношенню один до одного при виконанні спільної діяльності діють більш активно і результативно. Інша частина (від40%) опитаних додержується думки про те, що привабливість відходить на другий план в складних умовах діяльності, так як тут абсолютну більшість дій визначено інструкціями, наказами, настановами, тут діє позиція командира або авторитета, які і підтримують необхідний рівень відносин в групах.

Т.М.Ньюком уточнюючи теорію П. Слейтера робить більш конкретне заключення в цьому напрямку[4]. Він вважає, що встановлення подібності думок, оцінок позицій, а також привабливості виникає між людьми постійно, але в одному випадку цьому дається більше значення, а в іншому менше. Дійсно, спостереження, опроси командирів малих груп виявили, що багато з них не надають особливої уваги взаємній привабливості своїх підлеглих в повсякденном житті і тільки в періоди підготовки особового складу до несення бойового чергування вони намагаються враховувати симпатії, притягнення и антипатії. В процесі дослідження з'ясувалась роль привабливості- непривабливості військовослужбовців, які входять до складу конкретних малих груп. Виявлено, що сильну привабливість до більш підготовлених осіб відчують ті члени малих груп (близько 85%), які вперше залучаються до виконання завдань бойового чергування. Вони намагаються сподобатись досвідченим військовослужбовцям своєю активністю, ініціативністю, доброзичливим відношенням, згодою з їх думками. Навпаки, менше ознак привабливості спостерігалось серед рівних по строкам служби і підготовленості

військовослужбовців (70%). Кожен з них намагався мати свою думку, свою позицію. Це негативно впливало на сбалансованість психологічної сумісності в малих групах. Дослідницький аналіз привабливості-непривабливості (як бажання спільно виконувати поставлені завдання, прояв взаємопорозуміння і підтримки і, навпаки, небажання проявити ці якості) у членів малих груп показав різноманітний прояв динаміки психологічної сумісності на протязі всіх періодів спільної діяльності. В першому випадку, вона спостерігалась більш визначено, у другому – періодично. Це підтверджує необхідність більш конкретного урахування і формування міжособистісної приваблевості в малих групах, виконуючих відповідальні завдання сумісної діяльності.

Д. Брокстон вказує на той факт, що міжособистісна приваблевість підвищує задоволеність результатами спільної діяльності і детермінує ступень психологічної сумісності[12]. Дійсно дослідженням встановлено, що без урахування цієї особливості неможливо досягти сбалансованості міжособистісних відносин в конкретних групах військовослужбовців.

Своє розуміння міжособистісної приваблевості як фактора психологічної сумісності висловлює Г. Берн. Використовуючи процедуру установки як прихильності до відносин, ним виявлено, що подібність в установках підсилює відчуття симпатії один до одного, що позитивно впливає на зміцнення психологічної сумісності в групах. Така точка зору представляє інтерес але потребує спеціального дослідницького підтвердження.

С.Тейлор і В. Меттел стверджують, що міжособистісна приваблевість залежить від позитивних і негативних емоціонально-комунікативних відносин, які в свою чергу впливають на ступень психологічної сумісності[13]. Данне положення вивчалось в процесі дослідження методом спостереження. Наприклад, встановлено, що коли між військовослужбовцями створювалась напруга у відносинах (непорозуміння, випадки явного перевршення, підкреслювання своєї виключеності, зневага думками лідерів), тоді в групах мали місце факти несумісності. Протилежна приємна поведінка і відношення один до одного, співчуття переживанню інших, згода з думкою більшості підтверджувало факт психологічної сумісності.

Розглянуті підходи вітчизняних та закордонних дослідників до аналізу міжособистісної привабливості говорять про те, що даний компонент має багатоваріантний прояв. Він, як це підтверджує дослідження детермінує ступень розвитку психологічної сумісності в малих групах.

В процесі дослідження даного компонента систематизовані основні ознаки (критерії) міжособистісної привабливості в більшій або меншій мірі визначають характер психологічної сумісності: схожість характеристик суб'єкта та об'єкта сприйняття, подібність в установках і оцінках відносно важливих об'єктів, впевненість в тому, що особистість А сприймається В відповідно, як сама вона оцінює себе, а також параметри ситуації в якій вони знаходяться (вплив таких характеристик як близькість партнерів по спілкуванню, частота їх зустрічей, відстань між ними, сумісна діяльність, умови взаємодії та ін.)

Таким чином, теоретичний і дослідницький аналіз міжособистісної привабливості дозволяє зробити наступні висновки, що вона є одним з важливих компонентів психологічної сумісності в малих групах, впливає на її розвиток і прояв та виявляється перш за все як задоволеність партнерів процесом та результатом взаємодії і яка супроводжується взаємними симпатіями, взаємоповагою.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. М..Наука,1980г.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. М.-Наука, 1977г.
3. Ломов Б.Ф. Психологические процессы и общение. Методологические проблемы социальной психологии. -М. Наука, 1975г. С. 151-164.
4. Ньюком Т.М. Понятие согласия.-В кн. Социология сегодня. М.,1965 г.
5. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений. Киев, Лебедь, 1990г., 191 с.
6. Обозов Н.Н. межличностные отношения. Привлекательность человека для человека. –Л. ЛГУ, 1979,-150 с.

7. Ольшанский В.Б. Межличностные отношения. -В кн. Социальная психология. М.,1975. С. 196-240.
8. Парыгин Б.Д. Социально-психологический климат коллектива. Пути и методы изучения. Под ред. В.А. Ядова.-Л.:Наука, 1981г.-191с.
9. ПлатоновК.К. Проблемы управления психологическим климатом коллектива. В кн. “Социально-психологические проблемы повышения эффективности деятельности производственных коллективов”.-Курган,1977 г.
- 10.Столяренко Л. Д. Основы психологии. Р-н-Д, Феникс, 2001г.
- 11.Фомичьова В.М. Індивідуально-психологічні особливості атракції, як фактори психологічної сумісності. Автореф. канд. псих. наук, Київ, ун-т ім. Т.Г.Шевченко,1998р.,16с.
12. Broxon P.A. A test of interpersonal attraction predictions derived from balanse theore . // Abnormal Social Psyhology,1963. Vol. 26.
- 13.Taylor H.F. Balance and change in two persons group.// Sociometry. 1967. Vol.30.